

УДК 351
JEL D50, G30, M21

І. В. Жеребило

кандидат філософських наук, доцент, директор
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: zherebilo@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3147-9590>

Н. І. Козьмук

кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри
менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: kozmuk_natalia@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7438-8691>

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ
ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Розглянуто природу двосторонньої взаємодії підприємництва і безпеки. З одного боку, безпека є елементом інфраструктури бізнесу, необхідним для його успішного функціонування і розвитку, з іншого – областю підприємницької діяльності у сфері послуг, яка своєю чергою може бути деталізована на конкретні види послуг безпеки. Виявлено та класифіковано аспекти загрози безпеки, у тому числі найбільш важливі з них: економічний і соціальний. Економічний аспект безпеки полягає в зниженні негативних наслідків для стійкого розвитку господарюючих суб'єктів. Соціальний аспект полягає в забезпеченні соціальної стабільності у суспільстві і свободи реалізації конституційних прав особистості. Облік державою економічного і соціального аспектів безпеки необхідний для виконання завдань щодо регулювання економіки і соціальної політики.

Ключові слова: безпека, соціально-економічна безпека, підприємницька діяльність, економічний розвиток, фактори ризику, держава.

Zherebylo I., Kozmuk N. THEORETICAL ASPECTS OF SOCIO-ECONOMIC SAFETY IN THE FIELD OF ENTERPRISE

The article examines the nature of bilateral cooperation between entrepreneurship and security. On the one hand, security is an element of the business infrastructure necessary for its successful operation and development. On the other hand, it is an area of entrepreneurial activity in the field of services, which in turn can be detailed into specific types of security services. The aspects of security threats were identified and classified, including the most important of them – economic and social. The economic aspect of security is to reduce the negative consequences for sustainable development of economic actors. The social aspect is to ensure social stability in society and the freedom to exercise constitutional rights of an individual. Accounting of economic and social aspects of security by the state is necessary for the fulfillment of tasks in the field of economic regulation and social policy. Irrationality of the thinking of individual businessmen, political instability in the state and inconsistency of the legal and regulatory framework for the conduct of entrepreneurial activity in the conditions of transition to new forms of public administration can generate a number of security problems in business, which, above all, exacerbate the problem of ensuring the state national security. The gradual development of Ukrainian economy in a market environment can be carried out only with the effective functioning of the infrastructure entrepreneurship of special units, whose activities are aimed at reducing various factors of the threat that impede the success of the business. Country experience with a developed market economy shows that prevention threats and elimination of their factors is today a necessary element of infrastructure development of entrepreneurial activity and forming of favorable business sector. The development of security as an area of entrepreneurship led to two interconnected factors. First, the activation of various threat factors in the sectors of national economy has led to growth demand for services to prevent them. Secondly, the regulations adopted in recent years by the state establish the legal framework of entrepreneurial activity in the field of security. At the same time, there are a number of factors, which impede the further successful provision of industry needs of national economy for security services. The most important among them is the non-compliance of the existing organizational and economic mechanism of entrepreneurship to the current requirements of the market economy in the field of security.

Keywords: safety, socio-economic security, entrepreneurial activity, economic development, risk factors, state.

Постановка проблеми. Поступовий розвиток економіки України в умовах ринку може здійснюватися тільки за ефективного функціонування в інфраструктурі підприємництва спеціальних ланок, діяльність яких спрямована на зниження різних факторів загроз, що перешкоджають успішності бізнесу. Досвід країн з розвиненою ринковою економікою свідчить про те, що запобігання загрозам і усунення їх чинників є необхідним елементом інфраструктурного розвитку підприємницької діяльності та формування сприятливої підприємницької сфери. Сьогодні Україна переживає

досить складний період на шляху свого політичного та соціально-економічного розвитку. Можемо бачити, що зміни, які об'єктивно є необхідними, у переважній більшості елементів соціально-економічної системи суспільного життя, на превеликий жаль, відбуваються зі значними труднощами. Поточна ситуація, що склалась у суспільно-політичній та в економічній системах нашої країни, несе для бізнесу багато загроз і небезпек, які зараз передбачити майже неможливо.

Окрім того, ситуація може погіршуватись за рахунок таких негативних явищ, як криміналізації бізнесу,

корупція, розкрадання та різного роду фальсифікації і шахрайства. Ірраціональність мислення окремих бізнесменів, політична нестабільність в державі та неузгодженість нормативно-правової бази здійснення підприємницької діяльності в умовах переходу до нових форм державного управління можуть породжувати в бізнесі цілу низку проблем безпеки, що загострює проблему забезпечення національної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам забезпечення безпеки підприємницької діяльності та національної безпеки держави присвячені чисельні праці вітчизняних і зарубіжних авторів, серед яких: Л. Абалкін, А. Архіпов, В. Бараннік, А. Беспалько, Я. Бузанова, А. Власков, В. Гапоненко, В. Геєць, А. Городецький, В. Дергачова, Я. Жаліло, Т. Іванюта, Б. Кваснюк, В. Ліпкан, В. Максимова, В. Мунтіян, Т. Муренко, О. Остроухов, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Поляков, В. Шаховий, А. Шестаков, В. Ярочкін та ін.

Недостатня розробленість і значення теоретичних і науково-методичних засад забезпечення соціально-економічної безпеки підприємницької діяльності як складової національної безпеки держави обумовили основну мету і завдання цього дослідження.

Мета статті – наукове обґрунтування та розроблення шляхів удосконалення підприємницької діяльності у сфері безпеки на основі комплексного використання сучасних інструментів економіки і управління.

Основні результати дослідження. Стійке функціонування сучасних вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності неможливе без наявності ринкового середовища, невід'ємною частиною якого є певна інфраструктура, що представляє собою комплекс різних галузей і чинників, що забезпечують умови для ефективного бізнесу. Запобігання різним загрозам і усунення їх чинників є сьогодні необхідним елементом інфраструктурного розвитку підприємницької діяльності та формування сприятливої підприємницької сфери. У сфері підприємницької діяльності постійно існують загрози з боку суб'єктів протиправних дій, що знижують можливості успішного функціонування бізнесу. Тому в сучасній інфраструктурі ринкового середовища функціонують ланки, що відповідають за безпеку підприємницької діяльності. У сучасних умовах функції цих ланок здійснюються трьома структурами: державою; системами безпеки самих господарюючих суб'єктів; а також суб'єктами підприємницької діяльності, які на підставі наявних дозвільних документів здійснюють надання послуг з безпеки. Діяльність трьох означених ланок підприємницької сфери, які здійснюють забезпечення безпеки, нормативно закріплена. Функції держави щодо захисту економічних інтересів підприємств і інших господарюючих суб'єктів визначені у Законі України «Про основи національної безпеки України» [1].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» економічна безпека визначається як «можливість і готовність економіки забезпечити гідні умови життя, військово-політичну стабільність суспільства і цілісність держави; протистояти впливу внутрішніх та зовнішніх негативних факторів і бути матеріальною основою національної безпеки» [1]. Отже, можна констатувати законодавче закріплення безпеки, з одного боку, як однієї з невід'ємних функцій держави, з іншого – як фактора стійкості розвитку економічної системи. Незважаючи на закріплення змісту цього поняття, сучасними вітчизняними вченими категорія

«економічна безпека» трактується надзвичайно по-різному, тому потребує додаткового групування за найбільш загальними підходами. Необхідно зазначити, що зміст цього поняття має розкриватися через конкретизацію більш загального поняття «безпека», зміст якого також по-різному трактується в роботах сучасних авторів. Одна з найбільш вдалих, на наш погляд, спроб групування поглядів сучасних авторів на зміст поняття «безпека» представлена в роботі С. Залисини та С. Павленко. Ними пропонується така система підходів до змісту поняття «безпека»: захищеність, стан захищеності; відсутність загрози; властивість, атрибут системи; специфічна діяльність; інші, менш поширені підходи [2, с. 64].

В. Гусев, В. Дьомін, В. Шульц трактують безпеку як «захищеність стану суспільних відносин, що забезпечують прогресивний розвиток суспільства в конкретних історичних умовах» [3, с. 56]. У межі цього підходу вписується і низка визначень поняття «економічна безпека».

У монографії А. Шаваєва під економічною безпекою господарюючого суб'єкта розуміється «стан його захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що дозволяє надійно зберегти та ефективно використовувати матеріал, фінансовий та кадровий потенціал» [4, с. 188]. У статті А. Котової наводиться трактування категорії економічної безпеки Н. Блінова та А. Городецького «як надійної і забезпеченої всіма необхідними засобами та інститутами держави (включаючи силові структури і спецслужби) захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз, економічних і матеріальних збитків» [5, с. 57]. У межах другого підходу до визначення поняття «безпека» вона трактується загалом як відсутність загрози або підтримання її на узгодженому щодо захищеності системи рівні. Такий підхід також необхідно розглядати як при виявленні економічного змісту поняття «економічна безпека», так і при визначенні ролі останньої в інфраструктурному забезпеченні підприємницької діяльності, оскільки саме відсутність загроз багато в чому створює необхідні умови для ефективної підприємницької діяльності.

Крім наведеного, існує трактування поняття «безпека» як властивості, атрибута системи, що дозволяє їй розвиватися, функціонувати в умовах конфліктів і невизначеностей. Воно досить поширене і має множинні варіанти. Р. Нургалієв вважає, що «економічна безпека – це характеристика здатності системи або юридичної (фізичної) особи, виведеного зі стану рівноваги або заданої (прийнятої) динаміки розвитку, відновити свої економічні характеристики» [6]. Сучасні науковці вважають, що економічна безпека – «це таке рівноважний стан системи (економічної) при якому, відсутні чинники, що створюють небезпеку її руйнування ...» [7, с. 81]. Як властивість економічна безпека розглядається в статті А. Котової. Нею висловлюється думка про те, що «економічна безпека повинна забезпечуватися, насамперед, ефективністю самої економіки: поряд зі спеціальними захисними заходами, здійснюваними державою» [8, с. 57].

Р. Вакулєнко та Є. Новосолов позиціонують безпеку як «забезпечення стійкості підприємства», що, на їхню думку, є «наріжним каменем в теорії стратегічного управління економічними системами і багатогранним соціально-економічним поняттям, яке як

суспільно значуще явище виникає разом з певним рівнем розвитку суспільних відносин» [9, с. 134].

Різні відтинки трактування, що зустрічаються у визначеннях названих авторів, дозволяють скласти уявлення про властивості «економічної безпеки» як елемента, стану або характеристики економічної системи, що також важливо для відображення її ролі в інфраструктурному забезпеченні підприємницької діяльності. Діяльність державних структур, спрямована на підвищення безпеки підприємницької діяльності, в сучасних умовах важлива і необхідна, але у підприємницькій діяльності повинні формуватися і успішно функціонувати спеціалізовані служби, що відповідають за запобігання загрозам їх діяльності та забезпечення їх всебічної безпеки. Винятковою ефективністю підприємницької діяльності, високою продуктивністю праці тощо проблему, на жаль, сьогодні вирішити неможливо, оскільки, чим вищий діловий потенціал фірми, тим сильніше до неї проявляють увагу різного роду кримінальні структури і тим серйозніше в її діяльності можуть проявлятися різні дисбалансуючі чинники.

Найбільш загальна деталізація факторів загроз у сфері підприємництва міститься у роботі Я. Бузанової, де виділяються «небезпеки економічного, соціального, правового, організаційного, екологічного, технічного і кримінального характеру, що знижують ефективність і надійність функціонування підприємств, а в окремих випадках, що призводять до припинення їх діяльності» [10, с. 178]. Змістовна сторона цих загроз розкривається у вигляді таких якісних характеристик: значний рівень монополізації ринку; контроль кримінальних структур; тиск з боку державних органів; ріст криміналізації бізнесу; наявність соціальних проблем; недосконалість законодавства; відсутність узгодженості дій правоохоронних органів; руйнівна діяльність з боку великих зарубіжних компаній; не відпрацьованість засобів і методів забезпечення власної економічної безпеки.

Таким чином, для захисту бізнес-середовища самих суб'єктів підприємницької діяльності слід розширювати превентивну діяльність щодо попередження посягань на законне право (власності, господарське відання, оперативне управління майном). Задля запобігання загрозам і створення нормальних умов функціонування окремих бізнес-одиниць і економіки загалом в організаціях повинні створюватися служби безпеки, успішна діяльність яких є одним з чинників сталого розвитку підприємницької діяльності, або функції щодо захисту певних видів економічних інтересів передаються спеціалізованим організаціям, для яких забезпечення безпеки є основною діяльністю. Зрозуміло, що в деяких випадках, з точки зору економічної доцільності і можливості групи осіб, зайнятих забезпеченням безпеки щодо запобігання різним факторам загроз підприємницької діяльності, функції такої служби можуть виконувати самостійні суб'єкти підприємницької діяльності, окремі юридичні особи, видом бізнесу яких є надання послуг із забезпечення безпеки.

Різноманітність підходів до визначення змісту поняття «безпека», що їх пропонують сучасні вчені, наводить на думку про комплексність цього поняття. Ця ж думка висловлена А. Страховим у колективній роботі, в якій наводяться три взаємопов'язаних визначення, що розкривають зміст терміна «безпека суспільства» на різних рівнях наукового абстрагування, тобто теоретичної конкретизації цього поняття: 1. безпека –

несуперечливість системи об'єктивних законів функціонування суспільства; 2. безпека – стабільність і збалансованість системи суспільних відносин, що забезпечують єдність і взаємозумовленість системи інтересів у суспільстві; 3. безпека – стійкість відтворення мотивів позитивної поведінки.

На підставі суміщення перерахованих складових поняття «безпека» можна сформулювати таке визначення: «безпека суспільства – це стан (включаючи фактори, умови і механізм забезпечення цього стану) збалансованості всіх (внутрішніх і зовнішніх) сторін його буття, що формує можливість реалізації інтересів його поточного і майбутнього розвитку. Безпека – це не тільки механізм, стан, а й самостійне, досить автономне явище, що визначає умови, життєві можливості, майбутнє будь-якого, пов'язаного з ним об'єкта».

Узагальнюючи результати дослідження поглядів науковців на зміст понять «безпека» та «економічна безпека», з приводу сутності останньої можемо констатувати, що економічна безпека є: по-перше, багаторівневим поняттям, що характеризує різні аспекти станів, тенденцій їх зміни, явищ або процесів в економічній діяльності суб'єкта господарювання, які характеризують його можливості успішно функціонувати; по-друге, невід'ємним елементом підприємницького середовища, що сприяє ефективній діяльності, а також її видом; по-третє, видом діяльності, функцією і метою суб'єктів, що забезпечують захищеність від загроз економічним інтересам суб'єктів підприємницької діяльності [11, с. 330].

Висновки. Отже, забезпечення економічної безпеки підприємства – це процес реалізації функціональних складових економічної безпеки для запобігання можливим збиткам і досягнення максимального рівня економічної безпеки нині та в майбутньому. Підприємство і безпека знаходяться в безперервному розвитку, постійно розвивається взаємодія, взаємозв'язок і варіантність якого посилюється в останні роки. Сьогодні абсолютно очевидно є наявність як мінімум двох аспектів такої взаємодії. З одного боку, безпека є необхідним елементом інфраструктури бізнесу, необхідним для його успішного функціонування і розвитку. Такий стан відповідає одному з базових постулатів римського права, що лежить в основі майнових відносин ринкової економіки: «хто володіє майном, той його і охороняє», розвиненому щодо різних факторів загроз бізнесу, які завдають йому шкоди внаслідок прямого, непрямого і віртуального впливу. З іншого боку, недостатність фінансових та інших ресурсів держави для досягнення необхідних умов безпеки бізнесу в сучасних умовах робить забезпечення безпеки важливим напрямом підприємницької діяльності у сфері послуг, представленої численними видами послуг у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. *Законодавство України*: сайт. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Бандурка О. М., Духов В. Є., Петрова К. Я., Червяков І. М. *Основи економічної безпеки*: підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 235 с.
3. Кириленко В. *Інвестиційна складова економічної безпеки*: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 232 с.

4. Рудніченко С. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність і взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства. *Економіка. Менеджмент. Підприємство*. 2013. № 25(І). С. 188-195.

5. Котова А. Н. Обеспечение экономической безопасности как одной из важнейших функций государства. *Финансовые проблемы РФ и пути их решения: теория и практика: труды IV Международной научно-практической конференции*. Санкт-Петербург: Нестор, 2003. С. 56-58. URL: <http://economy-lib.com/ekonomicheskaya-bezopasnost-suschnost-otsenka-itendentsii-razvitiya-v-transformiruyuschemya-obschestve>

6. Лазаренко М. П., Николаенко К. В. *Фінансова безпека підприємства та її управління* 2010. URL: http://www.rusnauka.com/1_KAND_2010/Economics/10_5_7970.doc.htm

7. Буркальцева Д. Проблеми забезпечення економічної безпеки України в умовах світової кризи. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Економіка*. 2011. Вип. 124/125. С. 81-84. URL: http://bulletineconom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/01/125_11.pdf

8. Комарницький І. М. Сутність і шляхи забезпечення фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право): зб. наук. пр.* 2010. Вип. 2(49). С. 22-28.

9. Жаліло Я. А. *Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави*: монографія. Київ: НІСД, 2009. 336 с.

10. Белоусова І. А. Деякі проблеми управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання (інноваційний аспект). *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2011. № 4(58). С. 177-179.

11. Матвійчук Л. О. Методи визначення рівня фінансової безпеки підприємства. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2010. № 4(54). С. 330-332.

References

1. Pro osnovy natsional'noyi bezpeky Ukrayiny [On the Fundamentals of National Security of Ukraine] (2003). Law of Ukraine, adopted on 2003, Jun 19, 964-IV. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15> [in Ukrainian].

2. Bandurka, O. M., Dukhov, V. Ye., Petrova, K. Ya., & Chervyakov, I. M. (2003). *Osnovy ekonomichnoyi bezpeky [Fundamentals of economic security]*: Tutorial. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs. [in Ukrainian].

3. Kyrylenko, V. (2005). *Investytsiyna skladova ekonomichnoyi bezpeky [Investment component of economic security]*. Kyiv: Vadym Hetman Kyiv National Economic University. [in Ukrainian].

4. Rudnichenko, Ye. M. (2013). Zahroza, ryzyk, nebezpeka: sutnist' i vzayemozvyazok iz systemoyu ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Threat, Risk, Danger: Essence and Interrelation with the System of Economic Security of the Enterprise]. In *Ekonomika. Menedzhment. Pidpryyemstvo [Economy. Management. Entrepreneurship]*: Vol. 25(I) (pp. 188-195). [in Ukrainian].

5. Kotova, A. N. (2003). Obespecheniye ekonomicheskoy bezopasnosti kak odnoy iz vazhneyshikh funktsiy gosudarstva [Ensuring economic security as one of the most important functions of the state]. *Finansovyye problemy RF i puti ikh resheniya: teoriya i praktika [Financial problems of the Russian Federation and the ways of their solution: theory and practice]*: Proceedings of the IV International scientific practical conference. Sankt-Peterburg: Nestor. Retrieved from <http://economy-lib.com/ekonomicheskaya-bezopasnost-suschnost-otsenka-itendentsii-razvitiya-v-transformiruyuschemya-obschestve> [in Russian].

6. Lazarenko, M. P., & Nikolayenko, K. V. (2010). *Finansova bezpeka pidpryyemstva ta yiyi upravlinnya [Financial security of the enterprise and its management]*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/1_KAND_2010/Economics/10_5_7970.doc.htm [in Ukrainian].

7. Burkaltseva, D. (2011). Problemy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny v umovakh svitovoyi kryzy [Problems of ensuring economic security of Ukraine in the conditions of the world crisis]. In *Visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu im. Tarasa Shevchenka: Ekonomika [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Economics]*: Vol. 124/125 (pp. 81-84). Retrieved from http://bulletineconom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/01/125_11.pdf [in Ukrainian].

8. Komarnytskyy, I. M. (2010). Sutnist' i shlyakhy zabezpechennya finansovoyi bezpeky derzhavy [Essence and ways of providing financial security of the state]. In *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny (ekonomika, pravo) [Scientific Herald of the National University of State Tax Service of Ukraine (Economics, Law)]*: Vol. 2(49) (pp. 22-28). [in Ukrainian].

9. Zhailo, Ya. A. (2009). *Teoriya ta praktyka formuvannya efektyvnoyi ekonomichnoyi stratehiyi derzhavy [Theory and practice of formation of an effective economic strategy of the state]*. Kyiv: NISS. [in Ukrainian].

10. Belousova, I. A. (2011). Deyaki problemy upravlinnya systemoyu ekonomichnoyi bezpeky sub'yektiv hospodaryuvannya (innovatsiynny aspekt) [Some problems of management of the economic security of economic entities (innovation aspect)]. *Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky – Journal of Zhytomyr State Technological University. Series: Economics*, 4(58), 177-179. [in Ukrainian].

11. Matviychuk, L. O. (2010). Metody vyznachennya rivnya finansovoyi bezpeky pidpryyemstva [Methods for determining the level of financial security of the enterprise]. *Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky – Journal of Zhytomyr State Technological University. Series: Economics*, 4(54), 330-332. [in Ukrainian].

Надійшло 16.10.2018 р.